

XAVIER ESPLUGA

Universitat de Barcelona
Departament de Filologia Clàssica,
Romànica i Semítica (grup LUDUS).
xespluga@ub.edu

«DE MÉS A VORA NOSTRE»: LECTURES DELS CLÀSSICS LLATINS EN L'OBRA DE MARAGALL

Resum:

Aquesta contribució analitza la influència dels clàssics llatins (inclosos els pares de l'Església) en l'obra poètica i les contribucions periodístiques i assagístiques de Joan Maragall. Tot i les dificultats epistemològiques per valorar la influència directa dels clàssics en l'obra maragalliana, se n'evidencia l'amplitud de lectures, especialment de Virgili en el darrer Maragall.

Paraules clau: tradició clàssica — Joan Maragall — literatura llatina — Virgili — recepció literària

Abstract:

This contribution deals with the influence of Latin classics (including the Latin fathers of the church) on the poetry, journal articles, and essays of the Catalan poet Joan Maragall. Despite the epistemological problems arising when trying to categorize the direct influence of the Classics on Maragall's works, the Catalan writer had a wide knowledge of the Latin classics, and Vergil's influence in particular emerges in the last period of his life.

Key words: Classical tradition — Joan Maragall — Latin literature — Vergil — literary reception

En record perenne
d'Eduard Valentí i Fiol

En seus diverses han estat ja convenientment assenyalades les dificultats epistemològiques per resseguir les influències rebudes per Joan Maragall i per copsar-ne la plasmació tant en la producció poètica com en les contribucions periodístiques i assagístiques.¹ No obstant aquestes inconveniències metodològiques, la crítica maragalliana ha sabut contrastar la petjada de diversos autors (Dant, Leopardi,²

1 Lluís QUINTANA, *La veu misteriosa. La teoria literària de Joan Maragall*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 17. Citaré com a OC I, i OC II, respectivament, els dos volums de l'obra completa: J. MARAGALL, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1960-1961.

2 Vg., pel que fa a Dante i Leopardi, Francesco ARDOLINO, *Una literatura entre el dogma i l'heretgia. Les influències de Dante en l'obra de Joan Maragall*, Barcelona, Editorial Cruïlla, 2006; i ID., «Leopardi in Maragall», dins *Giacomo Leopardi. Poesia. Pensiero e Ricezione*, a cura de María de las Nieves Muñiz, Leonforte, Insula, 2000, p. 377-387.

Goethe,³ Novalis i Nietzsche⁴), especialment en la configuració i/o en la consolidació dels plantejaments estètic-poètics i ideològics del poeta de Sant Gervasi. I tot això ha estat possible malgrat la tendència maragalliana a esquivar l'ús de noms i de citacions textuais, procediment que podria revelar parcialment el procés de creació i que amaga el propòsit d'interioritzar o de «traspuar» els autors clàssics amb l'extraordinària capacitat per «absorbir» les fonts i tornar-les a emprar, si convé, «tergiversant-ne» el sentit primari.⁵

Respecte de la influència dels autors de l'Antiguitat clàssica (tant grecs com llatins) en l'obra maragalliana, el punt de partida, inevitable, és el conegut volum d'Eduard Valentí i Fiol, publicat l'any 1973, a instància de Joaquim Molas.⁶ Aquesta contribució de Valentí recollia cinc treballs de l'autor publicats amb anterioritat en revistes especialitzades, que formaven part del que havia de constituir la seva tesi doctoral, centrada en els orígens del Modernisme a Catalunya, dirigida per Antoni Comas, que no pogué ser defensada per la mort del doctorand l'any 1971. Tres d'aquests treballs estan dedicats específicament a Maragall, en concret a la influència de Nietzsche en el poeta, publicat a la *Revista de Occidente*, a la gènesi del «Cant espiritual» (una contribució que generà una certa repercussió), i a l'adaptació de l'hexàmetre clàssic en la traducció maragalliana dels *Himnes homèrics*.⁷

En aquesta contribució del malaguanyat Valentí es formulaven afirmacions que poden resultar sintètiques de l'acostament maragallà als clàssics, i, en particular, als clàssics llatins. El llatísta assenyalava la inexistència de grans fruits en la recerca d'elements clàssics en l'obra de Maragall, i n'apuntava les

3 Sobre la recepció de Goethe, remeto als treballs específics de: Agustí ESCLASANS, «Maragall i Goethe», *La Revista*, núm. XVIII, gener-juny 1932, p. 37-42; Robert PAGEARD, *Goethe en España*, Madrid, CSIC, 1958, p. 129-135; Jaume TUR, *Maragall i Goethe. Les traduccions del «Faust»*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, 1974; Josep Maria FULQUET, «Recreación, adaptación, asimilación, imitación. La influencia de Goethe en Joan Maragall: primeros esbozos para una teoría de la traducción», *Quimera*, núm. 140-141, octubre 1995, p. 68-70; L. QUINTANA, «Joan Maragall, traductor dels *Pensaments* de Goethe», *Forum*, núm. 8, 1997, p. 45-61; Roser CAMPI, «Joan Maragall i J.W. Goethe. La influència de l'escriptor alemany en el pensament civil de Maragall», *Els Marges*, núm. 68, 2000, p. 13-49; Martí DURAN, «Una mostra primerenca de la influència de Goethe sobre Maragall», *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 17, 2004, p. 131-154.

4 Vg. Pere RAMÍREZ, «Maragall traductor de Novalis», *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalana*, a cura de Germà Colón, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977, p. 407-429; Giovanni ALLEGRA, «Maragall traduttore e interprete di Novalis», *Giornale Italiano di Filologia*, núm. 9, 1981, p. 157-180; reproduït dins ID., *Il regno interiore. Premesse e sembianze del modernismo in Spagna*, Milano, Jaca Books, 1982, p. 219-249; Eduard CAIROL, *Maragall i Novalis: poesia i experiència mística*, Barcelona, Claret, 2000 (Quaderns de la Fundació Joan Maragall, núm. 51). La influència de Nietzsche en Maragall compta ara ja amb diverses contribucions específiques i de síntesi, començant per la tesi de Gonzalo SOBEJANO, *Nietzsche en España (1890-1970). Segunda edición corregida y ampliada*, Madrid, Gredos, 2009. Vegeu també les aportacions d'Eduard VALENTÍ I FIOI, «Joan Maragall, modernista i nietzscheà», dins ID., *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona, Curial, 1973, p. 123-151; Norbert BILBENY, «L'enorme afirmació sense límits: Nietzsche en Maragall», *Convivium. Revista de filosofia*, núm. 1, 1990, p. 105-124; reproduït amb el títol «Nietzsche en Maragall» dins ID., *Política noucentista. De Maragall a d'Ors*, Catarroja, Afers, 1999, p. 32-49; Josep CASALS, «Ombres nietzscheanes: de Dionís a Orfeu», dins *Carrers de frontera: passatges de la cultura alemanya a la cultura catalana*, ed. d'Arnau Pons i Simona Škrabec, vol I, Barcelona, Institut Ramon Llull, 2007, p. 118-123; Ignasi MORETA, «Els herois d'Ibsen, Carlyle i Nietzsche», dins ID., *No et facis posar cendra. Pensament i religió en Joan Maragall*, Barcelona, Fragmenta, 2010, p. 109-116.

5 F. ARDOLINO, *Una literatura entre el dogma i l'heretgia*, op. cit., p. 55.

6 E. VALENTÍ I FIOI, *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, op. cit.

7 Tinc l'impressió que aquesta problemàtica –l'adaptació de l'hexàmetre clàssic al català– ha ja esdevingut a ple títol una *vexata quaestio*. Per a la bibliografia sobre l'argument, ja força abundant, remeto a la contribució més recent de Victòria ALSINA i Jaume PÒRTULAS, «A propòsit de la versió dels *Himnes homèrics* de Joan Maragall», *Llengua literària i traducció (1890-1939). II Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*, a cura de Marcel Ortín i Dídac Pujol, Lleida, Punctum & Trilcat, 2009, p. 51-80, esp. p. 56, nota 12 (amb bona part de la bibliografia crítica anterior sobre aquest argument).

raons: a) la formació autodidàctica; b) les posicions poètiques en relació al paper de la *imitatio*,⁸ com ara el «pudor innat» del poeta o el seu «deficient domini dels recursos expressius», que el portà a associar sempre el classicisme amb la retòrica, és a dir, amb la impersonalitat, que per a Maragall representava l'antítesi de la poesia;⁹ i c) la preferència pels romàntics alemanys derivada del posicionament anterior, els quals, segons confessió pròpia, s'avenien «més al meu caràcter que no pas les subtileses, pulcritud i mesura dels clàssics».¹⁰

És cert, doncs, que ni per formació ni per posicionaments estètics ni per interessos intel·lectuals els autors i els textos de la literatura llatina no semblen haver deixat gaire empremta en Maragall. Els estudis recents han pogut matisar o expandir algunes de les afirmacions de Valentí, especialment pel que fa a diversos autors de la literatura grega (Homer, Hesíode, Píndar),¹¹ encara que potser cal encara aprofundir en alguna influència particular. Faig notar aquí la lectura de Plató, que emergeix de l'anàlisi de Quintana sobre la poètica maragalliana.¹² En canvi, per a la literatura llatina, malauradament no veig encara prou elements per a variar, en substància, les conclusions de Valentí.

És veritat, tanmateix, que les fonts primàries maragallianes (l'obra poètica, els articles periodístics i l'epistolari) no acaben de reflectir prou bé el pòsit de lectures que el poeta tal volta va dur a terme, però sí que revelen entre línies un coneixement menys superficial dels autors de la llatinitat clàssica. A tall d'exemple, pot resultar significativa de l'amplitud de les lectures maragallianes una notícia present en una carta a Josep Soler i Miquel del 17 de maig de 1893. El poeta hi confessa: «També llegeixo l'Apuleio, que és molt entretingut: l'episodi de Psiche i l'Amor és hermosíssim».¹³ Sorpren l'elecció d'aquest autor llatí, perquè *L'ase d'or* d'Apuleu de Madaura, obra narrativa en què es recull aquesta faula, no acostumava a estar inclosa en les lectures formatives del cànon escolar o acadèmic. En canvi, tal lectura sí que sembla correspondre millor als interessos maragallians: es tracta d'una faula romàntica *avant la lettre*, en què es narren els amors entre Amor i Psiqué, entesos com un procés de superació de diverses proves que dificulten el *happy end*, farcit d'elements narratius propis del folklorisme popular. Dissortadament, però, no s'ha conservat cap exemplar de *L'ase d'or* d'Apuleu a la biblioteca del poeta, que permeti rastrejar l'abast de tal lectura.

8 F. ARDOLINO, *Una literatura entre el dogma i l'heretgia*, op. cit., p. 88.

9 *Ibid.*, p. 58.

10 E. VALENTÍ I FIOL, *Els clàssics*, op. cit., p. 57, nota 3 [carta de Joan Maragall a Joaquim Freixas del 15 d'abril de 1881].

11 Per a les traduccions pindàriques, vg. Ramon TORNÉ, «Maragall i Píndar», *Actes del XII Simposi de la Secció Catalana i del I de la Secció Balear de la SEEC. Homenatge a Miquel Dolç*, a cura de Maria Carme Bosch i Maria Antònia Fornés, Palma de Mallorca, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear, p. 631-635 i ID., «La traducció de l'Olimpica I de Píndar per Joan Maragall», *Anuari de Filologia*, núm. 8, 1997, p. 75-86.

12 L. QUINTANA, *La veu misteriosa*, op. cit., p. 17.

13 OC I, p. 1150-1151 [carta de Joan Maragall a Josep Soler i Miquel del 17 de maig de 1893].

A l'obra poètica, on les influències de la literatura àulica són més difícils de copsar, l'exemple més clar d'*imitatio* clàssica sembla recaure en Horaci. Maragall degué llegir aquest autor en la versió italiana de la Biblioteca Universale de l'editor milanès Edoardo Sonzogno, del 1883, que conté les odes horacianes en traducció del siracusà Tommaso Gargallo,¹⁴ o bé en les adaptacions castellanes de fray Luís de León.¹⁵ En el «Cant de novembre» (1895), inclòs a *Visions & Cants* (1900), Maragall repeteix, fins a quatre vegades, l'expressió «gosa el moment» que ha d'evocar el famós *carpe diem* de l'onzena oda del primer llibre d'Horaci; la universalitat del *topos* podria fer pensar en fonts alternatives, però la recomanació maragalliana d'ignorar el futur («sense pensar amb els dies que vindran») sembla correspondre prou bé a la clausura d'aquesta mateixa composició horaciana: «quam minimum credula postero» («no confiïs gens en el demà», traducció de Josep Vergés per a la Fundació Bernat Metge). Així mateix, dos altres versos d'aquest mateix «Cant» que exhorten a allunyar d'un mateix la tristesa i les seves motivacions («No t'entristeixin, doncs, els funerals novembres / ni planyis mort») també podrien haver estat inspirats per la darrera de les estrofes de l'oda vintena del segon llibre d'Horaci; precisament, la composició que tanca aquest llibre:

Absint inani funere neniae
luctusque turpes et querimoniae;
conpesce clamorem ac sepulcri
mitte superuacuos honores.

«Que s'allunyin de la meva vana cerimònia funeral les complantes, la lletgesa dels planys i els laments; reprimeix els crits i, en el meu sepulcre, no hi posis cap lloança, que seria sobrera» (traducció de Josep Vergés per a la FBM).

Ressons horacians també es poden resseguir a la composició «A un amic», inclosa a *Les disperses* (1904),¹⁶ antologia on s'inclouen també algunes traduccions de Goethe (en particular, les «Elegies romanes» i els «Epigrames venecians») en què l'autor alemany havia intentat de recrear els metres clàssics (en aquest cas, el díctic elegíac). Potser, doncs, inspirat pels intents del geni de Weimar, Maragall usa en aquesta composició una estructura mètrica particular –tres decasíl·labs i un tetrasíl·lab– que imita l'estrofa sàfica. Aquesta estructura té una certa tradició en algunes llengües romàniques i ja havia estat utilitzada el 1885 per Costa i Llobera en la seva famosa «Oda a Horaci», inclosa en el volum d'*Horacianes*.

14 *Le odi di Q. Orazio Flacco. Traduzione di Tommaso Gargallo*, Milano, Edoardo Sonzogno, 1883 [conservat a l'Arxiu Joan Maragall amb el topogràfic mrgll-JMG 40].

15 Per exemple, a OC I, p. 678, recorda Maragall les composicions de Fray Luís de León inspirades en el poeta de Venúcia. A la biblioteca del poeta es conserva una edició setcentista de les obres de l'agustí de Salamanca; vg. Luis DE LEÓN, *Obras propias y traducciones de latín, griego y toscano, con la paráfrasi de algunos psalmos y capítulos de Job*, Valencia, Joseph y Thomas de Orga, 1785 [signatura mrgll-JMG 674].

16 J. MARAGALL, *Poesia completa*, edició de Glòria Casals i L. Quintana, Barcelona, Eds. 62, 2010, p. 116. Vegeu-ne el comentari de M. VILALLONGA, «Quatre poemes de Joan Maragall», dins *Jornades de la Secció Filològica a València i Alcoi*, Barcelona-València-Alcoi, Institut d'Estudis Catalans, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Ajuntament d'Alcoi, 2013, p. 137-142, esp. p. 137-138.

A més, en aquesta composició de Maragall –un veritable cant a l'amistat– les influències del poeta de Venosa s'entrecreuen amb tints propis de la poesia bucòlica virgiliana. De fet, el primer vers, «A l'ombra fresca d'eixa vella alzina», recrea conscientment el tòpic inaugural de molts idil·lis bucòlics –el conegut *topos* de l'*arbore sub quadam*– que serveix per introduir l'escenari natural en què se situa l'acció del poema. Simptomàticament, també el segon vers, «seguts en terra damunt l'herba espessa», recrea conscientment dos altres elements indispensables del *locus amoenus* de l'Arcàdia bucòlica: la posició assegurada dels protagonistes i la presència de l'herba. Però, en travessar aquesta vocació idil·lica liminar, hi apareixen també els «horacianismes»: l'apòstrofe «amic de l'ànima» en el tetrasíl·lab final de la primera estrofa que, com va recordar Mariàngela Vilallonga, evoca la junctura horaciana «animae dimidium meuae», amb què Horaci s'adreçava al seu Mecenes (Hor. *carm.* 1.3.8); la decisió d'allunyar-se de les preocupacions materials que obre la segona estrofa i la voluntat de centrar-se en el gaudi del present més immediat que recorden, de prop, els temes del segon epode d'Horaci (Hor. *ep.* 2), més conegut pels seus mots inicials del «*beatus ille procul negotiis*», que Maragall ha volgut recollir amb l'expressió «oblidant les mundanals misèries». Naturalment, la conversa entre els dos amics se centrarà –així ho desitja el poeta– en tot de temes intrascendentals (els núvols, la vinya, el gos, el vent) que configuren els elements indispensables de l'escenari bucòlic el qual, en el seu moment, fou definit com un veritable «paisatge espiritual»: en Maragall, com en els autors antics, aquest *locus amoenus*, ensems allunyat físicament de la ciutat i espiritualment de les cuites materials, esdevé el marc ideal de l'amistat epicúria.

Els articles periodístics de Maragall i l'obra assagística reflecteixen un coneixement estàndard de les manifestacions literàries de la Roma antiga, amb un tipus d'informació que deriva, en part, d'obres com l'antologia *Autores selectos de la más pura latinidad* que publicaven les Escoles Pies, present a la biblioteca del poeta.¹⁷ Maragall és conscient del valor històric-literari de diversos autors llatins: elogia la «dretura» de Cató, sense que es discerneixi si es tracta de Cató el Censor o Cató d'Útica;¹⁸ al·ludeix a l'«eloqüència» de Tàcit, erigida com a model per a tot filòsof de la història: «Esta frase (*scil.*, "Las banderas, los farolillos, ça fait marcher le commerce") debería pasar a la Historia para ahorrar a los futuros filósofos de la misma no pocos estudios, disquisiciones y cabezadas. Es tan elocuente que equivale por sí sola a todo un libro de cualquier Tácito».¹⁹ Altres autors són mencionats en traduccions de textos aliens, com ara en un dels fragments de Goethe en què aquest autor assenyalava la persistència del classicisme en la seva producció de l'exili. Maragall tradueix «Ovidi és un clàssic fins en el desterro, perquè cerca la causa de la seva desgràcia no en sí mateix, sinó en el seu allunyament de Roma»,²⁰ modificant-ne lleugerament el sentit, atès que ha girat l'alemany *klassisch* no pas com adjectiu, sinó com a substantiu i ha ampliat l'original *Unglück* transformat ara en la perífrasi «la causa de la seva desgràcia» (que pot fer pensar l'incaut lector en els motius de la condemna del poeta de Sulmona).²¹ De Sèneca el filòsof, Maragall recorda –per via indirecta, embolcallant un fragment de Goethe– només la seva aportació com a naturalista, com a descobridor de la regularitat del moviment dels cometes.²²

17 De fet, a l'Arxiu Joan Maragall (amb topogràfic mrgll-JMV 215) es conserva un exemplar de la tretzena edició: *Autores selectos de la mas pura latinidad anotados brevemente, é ilustrados con algunas noticias de geografia, costumbres e historia romana para uso de las Escuelas Pias*, Barcelona, Impr. de Juan Gaspar, 1847-1850.

18 OC I, p. 672.

19 OC II, p. 384 (article «La feria de Chicago» del juliol de 1893).

20 OC I, p. 433.

21 L'original alemany diu exactament: «Ovid blieb klassisch auch im Exil: er sucht sein Unglück nicht in sich, sondern in seiner Entfernung von der Hauptstadt der Welt».

22 OC II, p. 437.

Ciceró és valorat especialment com a «jurista», en un article del 6 de març de 1894 titulat «Notarios», en què el polític d'Arpinum apareix citat al costat d'altres insignes juristes (el mític legislador espartà Licurg, Aristides, o el contemporani Friedrich Karl von Savigny, fundador de l'escola historicista alemanya), com a autors coneguts pels universitaris de Dret.²³

L'interès per la Roma antiga traspua també, indirectament, en la lectura o visió d'obres contemporànies. Arran de la representació teatral del *Quo vadis* de Henryk Sienkiewicz, qualificat de «poeta nacional»,²⁴ Maragall recorda *expressis verbis* Petroni, el cortesà «*arbiter elegantiarum*» actiu a la cort de Neró, sense associar el seu nom al *Satyricon*, potser per desconeixement d'aquesta obra de ficció.

El poeta de Sant Gervasi també fa escadusseres al·lusions als pares de l'Església. Jeroni és citat, indirectament, en una notícia del 16 de gener de 1901 («La eterna afirmación»), a propòsit d'una carta de Torres i Bages.²⁵ Isidor de Sevilla és inclòs en una corrua de juristes i teòlegs ibèrics (Francisco de Victoria, Jerónimo Osório, Juan de Mariana, Francisco Suárez), considerats impugnadors de l'absolutisme romà.²⁶ Ambrós de Milà, un dels pares de la himnòdia occidental, és recordat en un article del 10 d'octubre de 1901, amb el títol de «La música y el alma», on Maragall valorava una pastoral de Torres i Bages titulada «La música educadora del sentiment» que el bisbe de Vic havia dirigit a les associacions corals i musicals de la seva diòcesi. L'autoritat del doctor milanès servia a Maragall per reivindicar el paper de la música, la qual havia de servir d'element equilibrador de l'existència humana: «haced de manera que la armonía de la música no rompa la armonía de vuestra vida humana».²⁷

Maragall dedica més atenció a un altre pare de l'Església, més afí amb el caràcter del poeta. En un article del 1904, recordava la conversió d'Agustí d'Hipona, «sabio eminente, inteligencia universal, filósofo de punta y santo por añadidura»,²⁸ esdevinguda l'estiu del 386 arran de la lectura, fruit de l'atzar, d'un conegut passatge de la *Carta als Romans* de l'apòstol Pau (Rm. 13.13-14) que el mateix bisbe numídic reconta a la seva autobiografia (AVGVST. conf. 8.12.29). Ara bé, les *Confessions* d'Agustí, de qui també es recordava el talent extraordinari i es parangonava a Bossuet,²⁹ degueren acompanyar Maragall de temps enrere, perquè en una carta a Joaquim Freixas, del 5 de juliol de 1884,³⁰ el poeta se sorprenia que el seu corresponent trobés avorrida la lectura de l'autor numídic.³¹ Simptomàticament, Maragall cita el bisbe d'Hipona *in extenso* en dues ocasions: en un article del 1898 que comentava una pastoral del

23 OC II, p. 425 (article «Notarios» de 6 del març de 1894).

24 OC II, p. 135-136 (article «Un poeta nacional» del 16 agost de 1900).

25 OC II, p. 617 (article «La eterna afirmación» del 16 de gener de 1901).

26 OC II, p. 367 (article «Las formas de gobierno» del 10 i 20 de maig de 1893).

27 OC II, p. 156 (article «La música y el alma» del 10 d'octubre de 1901).

28 OC I, p. 976 (article «Conversa bilingüe» de l' 11 de novembre de 1904).

29 OC II, p. 590 (article «La lucha por el oro» del 25 d'octubre de 1899).

30 La carta ha estat editada i anotada a *Joan Maragall i la Universitat de Barcelona: els estudis de dret, els amics, la literatura: tria de textos*, a cura d'Eduard Juanmartí, Thiago Mori i Pol Serrabassa; coordinació de G. Casals, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2011, p. 82-83, nota 32.

31 I. MORETA, *El pensament religiós de Joan Maragall*, op. cit., p. 215, nota 860, remet a la tesi de llicenciatura de M. Rosa SUBIRÀ ROCAMORA, dirigida per Antoni Comas, *La personalidad religiosa de Juan Maragall*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, on se sustenta la influència d'Agustí en les *Notas autobiográficas* de Maragall, redactades a partir de 1885. Vg. J. MARAGALL, *Com si entrés en una pàtria. Cartes a Josep M. Lloret (1882-1895) i Notes autobiogràfiques (1885/1910)*, edició i pròleg de G. Casals, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

bisbe d'Urgell,³² i en la coneguda necrològica de Nietzsche (mort a Weimar el 25 d'agost) apareguda al *Diario de Barcelona* del 19 de novembre de 1900.³³ En aquesta darrera contribució, a propòsit de l'home que busca Déu, Maragall reproduí un passatge, molt adulterat, del llibre primer de les *Confessions* (AVGVST. *conf.* 1.6.10), traduït directament de la versió francesa del bisbe jansenista Arnauld d'Andilly, abat de Port-Royal, que data de 1649 i que havia estat reciclada en la Bibliothèque latine-française dels germans Garnier, present també a la biblioteca personal de Maragall.³⁴ La dependència resulta clara no només per la correspondència entre el castellà de Maragall i la versió francesa d'Andilly, sinó també pel fet que ambdós inclouen una extensa interpolació final actualment expurgada del text augustiniana (aquest afegit no apareixia en el text llatí que acompanyava la traducció francesa en l'edició dels germans Garnier de 1865, emprada per Maragall):³⁵

Text llatí [Garnier frères, 1865]	Versió francesa d'Arnauld d'Andilly (1649)	Versió castellana de Joan Maragall (1900)
<i>Gaudeat et ipse dicens, «quid est hoc?» Gaudeat etiam sic, et amet non inueniendo inuenire potius quam inueniendo non inuenire te.</i>	«Qu'ils se réjouissent même de leur ignorance, et qu'ils s'estiment heureux de ne pouvoir vous trouver, mon Dieu, puisqu'ils vous trouvent en effet lorsqu'ils ne vous trouvent point;	«Alégrese (<i>scil.</i> , los hombres) de su ignorancia, y ténganse por felices de no poder hallaros, porque no hallándoos es como os hallan mejor,
	Votre grandeur infinie étant cause qu'ils ne peuvent vous trouver; au lieu que s'ils vous trouvent selon leur imagination et leur idée, ils ne vous trouvent pas en vous trouvant, puisqu'ils ne sauraient trouver par une intelligence finie et bornée comme est la leur un Dieu infini et incompréhensible comme vous êtes».	pues vuestra grandeza infinita es causa de que les sea imposible el encontraros; y si os encuentran según su imaginación y sus ideas, encontrándoos no os encuentran, porque su inteligencia finita y limitada no puede contener un Dios infinito e incomprendible a ella».

32 OC II, p. 571. L'autor també és citat, a propòsit d'una pastoral del bisbe d'Urgell, del 29 de desembre de 1898: «Lo que es el alma al cuerpo del hombre, esto es el Espíritu Santo al cuerpo místico de Cristo, a la iglesia».

33 OC II, p. 139.

34 A l'Arxiu Joan Maragall es conserva un exemplar de l'edició del 1865: Saint AUGUSTIN, *Les Confessions*, traduction française d'Arnauld d'Andilly avec une introduction par M. Charpentier, Paris, Garnier frères, 1865 (Bibliothèque latine-française, núm. 22) [topogràfic mrgll-JMG 588] amb marques de lectures als llibres primer, segon i quart.

35 Per la influència d'aquesta obra a l'abadia de Port-Royal, vg. P. COURCELLE, *Les Confessions de saint Augustin dans la tradition littéraire: antécédents et postérité*, Paris, Études Augustiniennes, 1963, cap. 7 i 8.

Potser l'autor de la literatura llatina amb qui Maragall tingué major connexió fou Virgili, «l'únic poeta llatí que cita».³⁶ L'ha d'incloure forçosament entre els grans, ni que sigui com a membre de «l'escola de la imitació», en tant que èmul d'Homer i model de Dant,³⁷ poetes en els quals brolla la paraula viva com a unitat mínima de la construcció poètica. De fet, la *Commedia* de Dant serveix també per redimir el poeta de Màntua, «per cada instant d'emoció poètica», «pel llampegar de la paraula viva», per ser «un raig de llum de poesia»; però, Virgili també ha de salvar-se per la positiva valoració que en féu Goethe, que l'havia col·locat entre els autors «autèntics» de l'antiguitat,³⁸ malgrat que Maragall no volgué recollir la «voluntat d'entroncar amb una tradició literària antiga» que el geni de Weimar havia manifestat.³⁹

Maragall degué llegir l'*Eneida* de Virgili en italià, ja que a la biblioteca es conserven dos exemplars de l'*opus magnum* virgilià en l'agradable versió cinc-centista d'Annibale Caro: un, en l'edició set-centista de l'impressor venecià (més exactament, de Bassano del Grappa) Remondini, que incloïa també sengles versions de les *Bucòliques* i de les *Geòrgiques*;⁴⁰ l'altre, el que pertanyia a la col·lecció Biblioteca Universale de l'editor milanès Edoardo Sonzogno.⁴¹ Disposava també d'una traducció francesa de les *Bucòliques* i de les *Geòrgiques*, a càrrec de René Binet, apareguda l'any 1881 en la Collection des meilleurs auteurs anciens et modernes de la Bibliothèque Nationale.⁴²

Els versos de Virgili degueren acompanyar Maragall durant bona part de la seva vida. Mig hexàmetre de l'*Eneida* (VERG. *Aen.* 9.641: «Macte, generose puer») és ja citat en una carta a Josep Soler i Miquel de 25 de setembre de 1891.⁴³ Tanmateix, la influència directa del gran poeta èpic de la literatura llatina sembla tardana i cal situar-la, aproximadament, amb posterioritat a 1900.

El 1902-1903 són datades dues al·lusions a les *Geòrgiques* de Virgili que probablement denoten una (re)lectura recent del gran poema didàctic virgilià. En efecte, el 20 de març de 1902, Maragall ressenya *El almendro* (1902) de l'oblidat Marià Vallès i Vallès, «agricultor enamorado de la agricultura». A l'obra, dedicada a il·lustrar el conreu d'aquesta espècie al Mas Trullàs de Mura, Maragall hi assenyalava la influència virgiliana («hay algo de las *Geòrgicas* de Virgilio») tot notant, potser irònicament, el seu «virgiliano encanto». De fet, prenia en causa el llibre quart de les *Geòrgiques*, dedicat a l'apicultura, perquè «el señor Vallés nos instruye de que para favorecer la fecundación del almendro conviene asociar a su cultivo la cría de las abejas».⁴⁴ L'any següent, el 30 de maig de 1903, en una carta a Joan Pijoan, Maragall tornava a recórrer a Virgili, novament parangonat a Homer, a propòsit de la lloança de l'Edat

36 E. VALENTÍ I FIOL, *Els clàssics*, op. cit., p. 61; L. QUINTANA, op. cit., p. 17.

37 Vegeu especialment la tercera part de l'*Elogi de la poesia* en l'edició de L. QUINTANA, *La veu misteriosa*, cit., p. 470.

38 Maragall coneix la valoració positiva de Goethe perquè apareix en un dels pensaments del geni de Weimar, traduïts pel poeta català; vg. OC I, p. 432.

39 E. VALENTÍ I FIOL, op. cit., p. 59 i L. QUINTANA, op. cit., p. 17.

40 *L'Eneide di Virgilio del commendatore Annibal Caro*, Bassano, Remondini di Venezia, 1777 [signatura mrgll-JMG 689]. En aquesta edició, les *Bucòliques* foren traduïdes per Andrea Lori, mentre Bernardino Daneillo girà les *Geòrgiques*.

41 *L'Eneide di Virgilio tradotta da Annibal Caro con cenni intorno all'autore ed al traduttore ed un'appendice contenente i giudizi di P.J. Proudhon e di E. Benoist sopra l'Eneide. Il mago Virgilio per Bartolome Caracciolo*, Milano, Edoardo Sonzogno, 1881 [topogràfic mrgll-JMG 716].

42 *Les Bucoliques et les Géorgiques de Virgile; traduction de R. Binet*, París, Libr. de la Bibliothèque nationale, 1881.

43 Joan Maragall i la Universitat de Barcelona, op. cit., p. 148-149.

44 OC II, p. 638 (article «Dos libros prácticos» del 20 de març de 1902).

d'Or amb què arrenca el llibre primer de les *Geòrgiques*;⁴⁵ i, fent una valoració positiva, en reivindicava la proximitat, l'expressivitat i la subjectivitat: «És clar, doncs, que els seus enamoraments literaris han d'ésser per Homer i Virgili, i potser sobretot per aquest últim, que cantà lo èpic de més a vora nostre; i és clar que el començament de la seva Edat d'Or arrenca de les *Geòrgiques*; però es va escalfant, i a l'arribar a la meitat esclata la visió ardent i l'expressió més personal».⁴⁶ En canvi, proves d'una (re)-lectura, ara sí més conscient i significativa, es degué produir l'estiu del 1906. La notícia es conserva en dues cartes: una a Enric de Fuentes del 12 de juny, en què el poeta confessa les seves ocupacions: «He emprès de nou la traducció de Novalis, interrompuda ara fa un any; rellegeixo l'*Eneida* i la *Crònica* d'en Muntaner, miro al mar estès en terra, anem amb les nenes a collir ginesta per les costes, i amb la muller a caçar aviram per les cases de pagès, i estic content de la meua pau».⁴⁷ Sis dies més tard, el 18 de juny, escrivia també a Joan Pijoan, associant la lectura de l'*Eneida*, la traducció de Novalis i la recitació familiar de la *Crònica* de Muntaner en un moment d'aquell estiu a Blanes en què «el mar va mudant de colors».⁴⁸

Tot aquest (re)interès tardà per Virgili ajuda a entendre millor el context de diversos posicionaments del darrer Maragall, en particular la reivindicació del guia de Dant, equiparat ara a Mistral, en una coneguda i citada carta a Xènius de 28 de juny de 1909, en què el poeta retreia al glosador el poc interès que manifestava per aquests dos poetes «nacionals»: «Comprendc que en conjunt no li sien simpàtic ni Mistral ni Virgili: a primera vista sembla que haurien de ser-n'hi més que no pas a mi, però a segona vista es veu que no, perquè vostè, sense paradoxa, és més romàntic que jo». *Last but not least*, tota aquesta estimació per Virgili explicaria també l'entusiasme de Maragall davant la traducció catalana de les *Bucòliques* que li havia presentat un ben jove Carles Riba. L'anècdota, transmesa per Josep Maria de Sagarra, ha servit sovint per reivindicar/vindicar els elements clàssics que Maragall hauria tingut *in nuce* i que brollaven en aquesta fase tardana: «Jo recordo l'alegria de Don Joan, quan Carles Riba, encara adolescent, li va dur la traducció de les *Èglogues* de Virgili. Estic segur que Maragall hauria estat un dels més entusiastes disciplinats de la F[undació] B[ernat] M[etge]».⁴⁹

Certament, aquest interès per Virgili anticipa per poc l'aventura homèrica de Maragall, que serà més sincera i prolífica. En aquest sentit, l'experiència prèvia amb Virgili degué tenir poca repercussió, perquè, tal com afirmà l'enyorat Carles Miralles, el *vate* de Màntua no degué ajudar excessivament el poeta de Sant Gervasi en el «seu camí cap a Homer».⁵⁰ Tanmateix, no sé fins a quin punt els hendecasil·labs italians de l'*Eneida* de Caro degueren ajudar Maragall en la fixació del metre amb què giraria els *Himnes homèrics*, obra que, sens dubte, constitueix «el primer impacte de la literatura grega clàssica en la literatura catalana contemporània».⁵¹ És cert que aquest darrer Maragall es mostrà més receptiu a les influències clàssiques, però aquest interès té també les seves limitacions. En paral·lel als treballs

45 VERG. *geor.* 1.121-154.

46 OC I, p. 1019 [carta de Joan Maragall a Joan Pijoan de 30 del maig de 1903].

47 OC I, p. 985 [carta de Joan Maragall a Enric de Fuentes del 12 de juny de 1906].

48 OC I, p. 1045 [carta de Joan Maragall a Joan Pijoan del 18 de juny de 1906], recordada també per E. VALENTI, *op. cit.*, p. 61, nota 9.

49 OC I, p. 1269 («El traductor' de Josep Maria de Sagarra»). Per a aquesta traducció de Riba, vg. Carles RIBA, *Les Bucòliques de Virgili i altres poemes pastorals*, a cura de Ramón Torné, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993.

50 Carles MIRALLES, «L'èpic i el tràgic. Sobre la poètica de l'últim Maragall», dins *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, vol. II, p. 721-741.

51 Manuel BALASCH, «Mots del traductor», *Himnes homèrics*, Barcelona, Curial, 1974, p. 7.

sobre la *Nausica* i sobre els *Himnes homèrics*,⁵² en els darrers anys de vida, Maragall s'havia lliurat a la lectura de traduccions poètiques gregues, fetes per Ch.-M.-R. Leconte de Lisle, probablement en el volum publicat per Alphonse Lemerre que incloïa també Hesíode, Teòcrit amb els bucòlics menors, els himnes òrfics, i Anacreont,⁵³ i que no sembla haver-se conservat a l'Arxiu Joan Maragall.

Tanmateix, en aquest clima d'entusiasme, que fa que declari la seva voluntat d'assistir a les classes de grec de Segalà i es queixi dels seus nuls coneixements de grec, Maragall continua per principis estètics privilegiant uns autors i bandejant-ne uns altres. Li atrauen alguns autors hel·lènics (Homer, Hesíode, Píndar), en què hi veu manifestacions del *Volkesgeist* poètic que l'ajudaven a sostenir les seves posicions estètiques sobre l'espontaneïtat poètica i sobre la paraula viva; per contra, bandeja autors que s'allunyen d'aquests plantejaments, com ara Teòcrit. El coneixement d'aquest poeta hel·lenístic, mitjançant Leconte de Lisle, emergeix en una altra carta del 29 d'octubre del 1909, adreçada a Teodor Llorente en què considerava «Arròs en fesols i naps», inclosa a *Llibret de versos*, de 1885, una obra «ben digne de l'estil de Teòcrit». Ara bé, el poeta de Siracusa és denigrat per un excés de forma (és qualificat d'«estrafet») i per una manca de sinceritat, aplicant-li el qualificatiu exacte, però alhora denigrant, de «rústic ciutadà», és a dir, «artificial».⁵⁴

És clar, doncs, que aquestes consideracions que Maragall fa respecte del principal representant de la poesia bucòlica hel·lenística bé es poden estendre a bona part de la literatura romana, en la consideració de la qual devia també pesar, als ulls de Maragall, el record del llatí com a llengua artificial de la formació acadèmica i de la litúrgia eclesial.⁵⁵ En última instància, els mateixos posicionaments estètics que li feien privilegiar l'acostament a uns determinats poetes de la Grecitat arcaica, l'allunyaven, *pace* Virgili, dels autors de la romanitat.

Rebut el 30 d'octubre de 2018
Acceptat el 4 de desembre de 2018

52 Tot esperant la nova edició dels *Himnes homèrics*, vegeu l'article seminal de Carles RIBA, «Els *Himnes Homèrics* d'en Maragall», dins ID., *Obres Completes/2. Crítica, 1*, Barcelona, Eds. 62, 1985, p. 44-52, i les diverses contribucions de Ramon TORNÉ, «Traducciones catalanas de los poemas homéricos», *Tempus*, núm. 23, 1999, 5-15; ID. «Sobre l'edició dels *Himnes homèrics* de Joan Maragall per l'IEC», dins *L'aportació cultural i científica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997). Actes del simposium*, a cura d'Antoni Roca, Barcelona, IEC, 2001, p. 87-93; ID., «Significació dels *Himnes homèrics* de Joan Maragall a Carles Riba», a *Polis i nació. Política i literatura*, a cura de Rosa Cabré, Montserrat Jufresa i Jordi Malé, Barcelona, Aula Carles Riba – Societat Catalana d'Estudis Clàssics, p. 131-141. Vg. també l'aportació més recent de V. ALSINA i J. PÓRTULAS, «A propòsit de la versió dels *Himnes homèrics* de Joan Maragall», *op. cit.*

53 OC I, p. 1052 [carta de Joan Maragall a Josep Pijoan de 4 de setembre de 1910]. Ben probablement Maragall degué emprar el recull de traduccions de LECONTE DE LISLE, *Hésiode, Hymnes orphiques, Théocrite, Biôn, Moskhos, Tyrtée, Odes anacréontiques. Traduction nouvelle*, Paris, Alphonse Lemerre, en l'edició de 1861 o en la revisió de 1869, que tanmateix no he sabut localitzar a l'Arxiu Joan Maragall.

54 OC I, p. 1006 [carta de Joan Maragall a Teodor Llorente de 29 d'octubre de 1909].

55 És aquest un dels arguments emprats en la seva crítica a la institució. Vegeu I. MORETA, *El pensament religiós de Joan Maragall*, *op. cit.*, p. 383.